

Joan Comorera. La seva joventut cerverina

M.TERESA SALAT I NOGUERA
Historiadora

Introducció

Joan Comorera és, probablement, el més gran polític de les esquerres catalanes. A part de ser el principal impulsor del PSUC, la seva tasca en els diferents governs de la Generalitat i la seva visió de la potència que representava la unió de totes les forces d'esquerra a Catalunya, en són una prova evident.

Potser molt més desconeguda és la seva trajectòria política des de la primera militància en el republicanisme reformista de Melquíades Álvarez (al qual pertanyia també Lluís Companys) fins a la creació del PSUC, o la

seva lluita per aconseguir el control de la Generalitat l'any 1937, desplaçant Josep Tarradellas com a Conseller primer, o el paper que va jugar per poder anorrear el terrorisme que practicaven els Comitès de Milícies Antifexistes en les terres lleidatanes a la tardor de 1936. Amb tot no ha estat mai un personatge que aconseguís massa simpaties ni llavors ni en els moments actuals.

Analitzant, però, la seva vida, hi trobem tres constants: un radical anticlericalisme, una voluntat pedagògica i didàctica que sovint trasllada al món de la política i un talant actiu tan exagerat que el porta a jugar el paper protagonista en tots els terrenys en els quals es mou. Tot aquest bagatge que conforma els trets més acusats de la seva personalitat es va modelar en els seus anys juvenils i inclús en la seva infantesa cerverina.

Un exagerat inconformisme que el durà a l'activisme polític

Les seves paraules textuais són: "*De muy joven me apasioné por las luchas políticas. Fui republicano y anticlerical en un pueblo adormecido y saturado de curas*".¹

Aquest poble era Cervera, on va néixer el 5 de setembre de 1894, fill de Manel Comorera i d'Antònia Solé, a la plaça Sant Miquel, núm. 6.² El seu pare era manyà.

Els Comorera eren una família afincada des de feia temps en la ciutat. Antoni Comorera (1761-1837), fill de Francesc, era teuler al carrer de les

1. M.CAMINAL *Joan Comorera. Catalanisme i socialisme (1913-1936)*. V. 1 p.23

2. La partida de naixement, expedida el 7 de desembre del mateix any, dona el n. 4, però en els capítols matrimonials hi consta que Manel Comorera va rebre dels seus pares 5.000 pts. per comprar la casa n.6 de la plaça S.Miquel. Arxiu familiar. Capítols matrimonials. Not. Puigcorbè. 10-III-1888. D'altra banda, M.Caminal fa notar que el propi Comorera dóna, reiteradament, com a data del seu naixement l'any 1895 i, que molt sovint, utilitzava Soler en comptes de Solé de segon cognom. *Ibidem*

Verges³, ofici que van continuar els diferents hereus fins l'esclat de la Guerra Civil. El pare de Joan era cabaler i per guanyar-se la vida va instal·lar una serralleria en la plaça Sant Miquel⁴. Va morir molt jove, quan aquell tenia 9 anys⁵ i la sensació de penúria que devia pesar damunt la seva mare que, sola, va haver de tirar endavant els seus 4 fills, havia de calar fort en el seu esperit. Efectivament, la família va compatibilitzar la serralleria amb la venda de carbó i, posteriorment⁶, amb una botiga de mobles. De totes maneres el negoci no devia d'haver anat mai massa bé, perquè quan Joan era ja conseller de la Generalitat el seu germà Ramon li va demanar que usés la seva influència per poder treballar en el seu Departament i ell va aconseguir que pogués col·locar-se en el control de pesos i mesures que la delegació d'Economia tenia a la ciutat de Lleida,⁷ és a dir, va preferir abandonar la botiga de Cervera.

Potser aquesta precària posició econòmica que es vivia a casa seva va fer prendre consciència al jove Comorera de què injusta era l'estructura social, qüestionant-se el perquè de la diferència de classes o fent-li sorgir un sentiment d'impotència quan veia que era difícil actuar per poder canviar la seva situació. El cas és que el seu temperament es forma en un inconformisme actiu que ben aviat el portarà a buscar solucions en el camp de la política. És així com es posa en contacte amb el reformisme de Melquíades Álvarez⁸, que pretenia la democratització de la societat a més d'una sèrie de transformacions socials i de l'ensenyament. I des d'aquest

3. Arxiu Històric Comarcal de Cervera, Notarial. Antoni Agulló 141 Protocol, foli 105 (r,v)

4. En la revista "Escuela " s'insereixen anuncis de la serralleria Comorera en el n. 6 de la plaça S. Miquel

5. En el document on la mare de Joan reclama l'herència del pare per els seus quatre fills, dona com a data de defunció del seu marit el dia 2 de setembre de 1905. Arxiu familiar. còpia de declaració d'intestació. 24-V-1908

6. Fins el n.21 de la revista "Escuela" (14-juny-1914), el negoci familiar s'havia anunciat com a "Ferreteria" instal·lada en el núm. 6 de la plaça S. Miquel, però a partir d'aquest exemplar el text és el següent: "Ferreteria-cerrajería, muebles, carbones y artículos para herreros. Gran surtido en batería de cocina. Última novedad en muebles. Pulverizadores Sobet para viñedos. Viuda de Manuel Comorera. Plaza S. Miguel 6 y 8 y calle del Call 6"

7. Converses amb Manel Comorera. Barcelona febrer de 1997

8. M.CAMINAL. *Joan Comorera. Catalanisme i socialisme (1913-1936)* V. I p.24

vessant es poden situar les diferents crítiques sobre la situació de la gent que constitueix la massa popular: "*Si supieran conservar, o mejor, si desde su tierna infancia no les hubieran destruido los insignificantes gérmenes de la opinión propia, que se traduce en voto individual, sabrían que hacer, como responder a las injusticias de los gobiernos oligarcas que explotan miserablemente al pueblo*".⁹

ANO II CERVERA 26 DE JULIO DE 1914 N.º 6

ESCUELA

PERIÓDICO QUINCENAL ÓRGANO DE JUVENTUD REPUBLICANA

Redacción y Administración: PLAZA SAN MIGUEL, 8.º
En la esquina al principio del camino

¡ADIÓS!

Esta y no aquella es mi vida. Me que
Escuela muere con este número. Agradezco, su
soteros, a quienes exaspera en tanto recibir los
niños, tal vez volamos por su propio poder y
nubes. Ya no oírás misa gran de rebeldía. Ya
no os hará desear por el mismo ideas de
nada y de mudación.

¡Muchos disgustos y sensaciones me ha
causado ESCUELA. Pero con sus ideas y sus
recibidos con calma y como para prestar a la
causa imperdible de que siempre en un pueblo
plagado de hipócritas involutas.

¿Porqué desaparece ESCUELA? ¿Dolorosa es la
causa. No por falta de dinero, aunque este no
sobraba, ni por carencia de apasionados entusias-
mo, lo que es más vergonzoso. Ni los reaccio-
narios gustaban de ESCUELA, ni los fanáticos o
religiosos, que estaban en el deber moral
imprescindible de apoyar sus causas si la mira-
ban con muchas simpatías. En primer lugar
importa pues sólo si que puede separarse de
los enemigos. Pero lo segundo ha despertado
mucho dolor en mi corazón el verlo de espe-
ranza y entusiasmo. Es el desamor que con-
tra el entusiasmo. Es la subconsciente realidad que
enfrente los más ideales mundos.

No cambia ni el trabajo. Es que cambia lo que
energía las energías de la milifonía. No es la
pelea lo que me divide. Es el consentimiento de
la nulidad de mis esfuerzos. No es el
temor a las curas, ni al diablo, lo que me des-
anima. Ni el desmoronamiento de esperanzas ni el
dolor de los que pudiendo prestar en
laboración no lo han hecho. ¿Porqué entonces
lo que no puede ser?

He sufrido por mis compañeros. Pero estos
muchos disgustos han aumentado infinitamente
el cariño que tenía por ESCUELA. El cariño de un
padre, para con su hijo rebelde. El cariño del
hermano para con su hermano más, como a de-

que necesito. El cariño imperioso de la pa-
tria ideal de la patria sublimada hacia sus hijos en
grupos, hacia sus hijos prófugos que organizaron
banderas perpetuas destruyendo. El dolor
de su muerte no es para vosotros, lectores de
ESCUELA es para mí, que la he probado,
que la he hecho, que la he creído, es para
mí que he sufrido con la gente con indolente
placer, el que insensiblemente de procer me al-
ma patria en una alta cruzada; es para mí
que en ella, que en sus páginas, he desobediado
mis penas más devanadas, mis dolencias. Y el
dolor es tanto más fuerte cuanto más alta entra-
ra mis esperanzas, como más elevado fue el
ideal de esta desobediencia. Pero cuando se vea
dolor y dolor profundo por los buenos amigos
que consecuentes han conocido. Por sus arti-
culos para mi querido amigo Epifanio
Urrutia que con una abnegación tan igual,
cuando compartía las peligros, los arduos, las
ingruidades de su obra, para los nobles con-
tra Rosa Ferrnán, Palau Gascón, Ramón Moreno,
Frany Antolin García, Mariano Fort, J. J. J. J.,
Ribeiro Brava que de vez en cuando se acen-
daban de mi se acordaban de ESCUELA, esa
bandera de todos, como la *Escuela republi-
cana* como el marco español, como la noble
española. Desaparece en la vida, a una hora sin
cero, portavoz de honrada, pobreza, todos entre
cualquier, todos amigos de sus ideales, todos como
al animar la primordial superioridad de la re-
suelta del maestro sobre todos los demás proble-
mas que agitan al mundo español. ¿No sentirá
Cervera, la nostalgia de la quincenal escolar?
¿No sentirá Cervera, los que en Cervera leen
ESCUELA, la desaparición de estar?

¡Pero sin embargo, basta con una cosa.
Los ciudadanos cervatenses no se han perdonado
ni a el número de suscriptores ex-
traordinario, pero era bastante para tener un punto
de apoyo seguro que aseguraba la marcha del
ministerio del gobierno. Como también la ge-
nialidad del Gobierno Republicano y de la Juventud
Republicana al subvencionar, respectiva-
mente con cinco y dos y medio pesetas cada una.

Portada de l'últim número de la revista "Escuela" (26.VII.1914). Arxivi Històric Comarcal de Cervera (AHCC). Hemeroteca

9. J.COMORERA, *Raquitismo espiritual* "Escuela", 19, p.1, 17-V-1914

Per les seves paraules podem constatar que donava a la política un cert caire didàctic, ja que sempre en els discursos d'aquesta època condiciona el millorament de la societat a una educació en la llibertat i la responsabilitat. Dins d'aquesta ideologia s'ha d'incloure la fundació a Cervera, el setembre de 1913, d'una revista titulada *Escuela* que li servirà de tribuna de debat obert i d'exposició dels seus punts de vista. En el primer número que surt publicat el dia 7 del dit mes, planteja l'ideari d'aquell quinzenal, remarcant que hi aporta el pensament de la Joventut Republicana de Cervera. En el núm. 17, del mes d'abril de 1914, hi escriu un article titulat "Política pedagógico-económica", on exposa les directrius conceptuals del reformisme, destacant que allò que es pretén és donar llum als cervells i abundància material, la riquesa a tots els ciutadans. Ell ho sintetitza dient que és cuidar l'esperit i la matèria.

Però, per damunt de tot, la seva era la lluita oberta contra els clergues que feia culpables de tots els mals que patia el país i als quals veia sempre com els fidels aliats del poder establert.

Un fet relativament anecdòtic, que va tenir gran transcendència en la societat cerverina, mostra el seu temperament: el 16 de febrer de 1914, com tots els anys, es va celebrar a la ciutat la *Festa del Puro*¹⁰; però en aquesta ocasió van ser invitats a participar-hi els clergues i el que fins llavors havia estat sempre un acte cívic es va convertir aquell dia en una petita cerimònia en la qual l'alcalde va fer un breu discurs i seguidament es va dur a terme el rès dels *responsos* per part dels capellans. Diu que Comorera ple de nervis "*S'apropava, s'allunyava, es posava la gorra, se la treia, es retorçava les mans amb una febril excitació,...*(i quan ja no va poder més va cridar) *Ciudadans!... Visca la llibertat!*"¹¹, i mentre un

10. La Festa del Puro, era una celebració de caràcter civil en memòria dels cerverins morts en els combats que van tenir lloc en els carrers de Cervera durant els dies 15 i 16 de febrer de 1875, en el context de la tercera guerra carlina. L'acte més important era una processó masculina que sortia des de la plaça Major fins el cementiri, on es feien diferents discursos i es dipositava una corona de flors en el monolit commemoratiu de la efemèrides. Es va celebrar fins el 1937.

11. Voltaire, *Ciudadans!... Visca la llibertat!* "Escuela", 13, p.3, 22-II-1914

capellà responia que aquell era un cementiri religiós¹², l'alcalde el volia fer empresonar. Les paraules d'explicació que ell mateix va donar en l'acte que poc després es va celebrar en el Teatre del Centre Republicà, van ser: "*Mi grito fue espontáneo, lo produjo la indignación. Porque aquello ha sido una burla sangrienta. Ellos les mataron y ellos van a sus tumbas a rezar responsos*".¹³

En el mateix discurs va acusar la ciutat de Cervera de tenir un comportament hipòcrita i uns mesos més tard diu: "*Esta mortal indiferencia en Cervera, es un borrón bochornoso que es preciso pulverizar*". Més endavant afegirà: "*Qué es un pueblecillo, un mísero pueblecillo de vida apagada y monótona y estéril en fuertes emociones, sin cambios bruscos en su existencia?... Agitación, brusquedades, sorpresas emocionantes, pasiones políticas, el vivir mucho con poderoso desarrollo de energías, originalidad, ancho ambiente para todas las iniciativas, para todos los ideales... esto es la ciudad grande... ¡Oh ciudad, ciudad! Pronto me tendrás en tu seno*"¹⁴. És a dir, se sentia ofegat per l'ambient tancat del seu poble i frisava per poder-ne sortir i trobar el lloc apropiat per canalitzar totes les ànsies que portava dins seu.

Una obsessió didàctica que projectava vers el seu entorn

Donat que el seu germà gran, Ramon, es quedava el negoci familiar, ell es devia plantejar ben aviat buscar un medi de vida diferent i va decidir-se pels estudis de magisteri que va cursar a la ciutat de Lleida¹⁵. La voluntat d'ensenyar la joventut per tal de millorar la societat, de canviar el seu entorn més immediat per aconseguir la conscienciació responsable del

12. "*Nuevo ambiente*", 39, p. 8, 22-II-1914

13. *Voltaire, Ciudadans!... Visca la llibertat!*, "Escuela", 13, p.4, II-1914

14. Joan COMORERA, *Añoranzas*, "Escuela", 25, p.5, 12-VII-1914

15. M. CAMINAL *Joan Comorera. Catalanisme i socialisme (1913-1936)* V. I, Barcelona, 1984 p. 20

poble, era la conjunció dels seus ideals reformistes i del seu aprenentatge com a mestre. Per dur a la pràctica aquests conceptes intenta fundar una escola laica a Cervera, subvencionada pels "elements progressistes" per poder apartar els infants del que ell creia la terrible influència de l'ensenyament clerical, que l'únic que pretén, a l'igual que el caciquisme, és formar homes febles i sense voluntat¹⁶.

A més a més, està convençut que el primer enemic que s'ha de vencer és la superstició religiosa de la dona, crèdula i ignorant, subjecta sempre a ser presa de les urpes dels clergues, fins al punt, diu, que s'apropen a ella i li parlen a cau d'orella de càstigs terribles, de morts miraculoses, i la dona, sense caràcter, creu sincerament tot allò que li asseguren. Per tant està disposada a evitar que el seu marit es condemni per tenir idees contràries a les dels seus confessors i s'oposa a qualsevol signe de llibertat o de reformisme. Llavors el consort, per no barallar-se amb la seva esposa es refugia en els cafès, abandona la coherència en l'educació dels seus fills i, desil·lusionat i sense ganes de lluitar, es deixa portar per la irracionalitat. Els diu: "*Sapiguen, dones, que un home no és dolent per les idees, sinó per la conducta, que no és despreciable per les seves campanyes ideals, sinó per les seves obres mesquines*"¹⁷.

I es dirigeix a les mares com a responsables de les actuacions dels ciutadans, dient-les: "*Dais a la Patria hijos que la defienden y la hacen grande. No querais robar a la Patria la inteligencia, el esfuerzo y el entusiasmo de los que luchan por su regeneración*".¹⁸

Quant a l'ensenyament a Cervera, s'ha de dir que els col·legis religiosos dels Pares Claretians, de les Monges franceses i de la Sagrada Família, que agrupaven la major part dels alumnes ceriverins, convivia amb unes

16. J. COMORERA *Política cultural en Cervera. Necesidad de fundar una Escuela subvencionada por los elementos progresivos. Conferencia dada por Juan Comorera. "Escuela"*, 13, p.3, 22-II-1914

17. Joan COMORERA *El primer enemigo "Escuela"*, 22, pp. 1 i 2

18. *Ibidem*, p.5

esmorteïdes escoles públiques, on la desídia, la falta d'higiene i la manca de responsabilitat dels professors van fer exclamar a l'inspector d'ensenyament en una visita realitzada el 1913: "*Tinguin l'absolut convenciment que l'abandó de Cervera en matèria d'instrucció primària, no té parangó en tota la província*".¹⁹

Segons Comorera els més grans culpables d'aquest estat de coses eren aquells que en aquell moment es titulaven "elements progressistes" de la ciutat, ja que en enviar els seus fills a l'escola religiosa perquè l'estat de la pública era deplorable, possibilitava que aquesta no canviés. Amb tot la solució que dona no és millorar-la, sinó fer un fons comú amb els diners que es pagaven als frares i a les monges i contractar un mestre jove "*d'ànima noble i esperit lliure*"²⁰. Aquest últim és un punt que repeteix en més ocasions, la qual cosa porta a pensar, si en el fons no s'estava oferint ell mateix per ocupar aquest càrrec.

Un radical anticlericalisme

Cervera era, a final del segle passat, una petita ciutat fonamentalment agrària i conservadora on la clerecia jugava un paper fonamental. Les festes populars més importants tenien un marcat caire religiós. En les esglésies els xicotets anaven a fer d'escolà fins ben avançada l'adolescència i les mares tenien per costum anar al matí a missa i a la tarda a rosari o a les diferents novenes que es feien al llarg de l'any.

Dins d'aquest ambient, Comorera acusa els capellans que, encara que són forts i poderosos, no s'atreveixen a presentar-se obertament. Els reta molts cops a donar la cara i en realitat es marca un front obert entre Es-

19. *De Instrucción Local "Nuevo ambiente"*, 28, p.3, 14-IX-1913

20. Joan COMORERA. *Los únicos culpables "Escuela"*, 11, p.6. 25-I-1914

cuela i el clergat, ja que aquest la denuncia com "*un papelucho insolente y una vergüenza pública*", un pamflet creat per destruir els ideals cristians d'aquells que el llegeixin, de tal manera que es va amenaçar l'impressor de Cervera i la revista va haver de buscar-ne un altre fora de la ciutat, a Lleida.²¹

En una ocasió diu que va veure la fila que formaven els novicis cordimarians per sortir a passejar i no va poder deixar d'escriure els tristos sentiments que li produïen, perquè considerava que els frares eren paràsits que vivien a expenses dels altres, i creia que era malaguanyada una joventut que es preparés justament per entrar en un orde religiós²². En l'editorial del núm.15 de dita revista, generalitza els seus sentiments vers la capellania en general, i diu d'ells que són odiats, detestats, que inspiren repugnància inclús als mateixos que afalaguen la seva vanitat amb somriures i submissions hipòcrites.²³

Quan ha de cloure la publicació d'*Escuela* escriu: "*Podeis, queridísimos clérigos y compañía, fruir vuestra victoria ...ESCUELA ya no existe! ESCUELA ya no os molestará*". Però afegeix: "*A mí no me habeis vencido... El convencimiento de vuestra perniciosa influencia, de vuestro ignominioso dominio, de vuestra desastrosa opresión, ha arraigado profundamente en mi alma, ha echado fuertes raices en mi corazón hasta el presente virgen de odio y rencor, dueño hoy de furor reconcentrado contra vosotros...*"²⁴

21. Joan COMORERA, *¡Imposible!* "Escuela", 8, p.1. 14-XII-1913

22. Joan COMORERA *La redacción* "Escuela", 22, p.5. 28-VI-1914

23. Joan COMORERA, *¡Escuchad, ministros de Dios!*..., "Escuela", 15, p.2, 22-III-1914

24. J. COMORERA *¡ADIÓS!* "Escuela", 26, p.2, 26-VII-1914

Altres trets temperamentals

Facilitat de paraula

Si estudiem, encara que sigui superficialment, la vida de Joan Comore-ra, veurem d'immediat el gust que té per l'ús de la paraula, tant l'escri- ta com la parlada. En l'any 1914 la revista *Escuela*, que només es publica fins al mes de juliol, fa referència a 4 discursos seus en conferències o mítings organitzats pel Centre Republicà de Cervera.²⁵ Alguns d'ells estan transcrits literalment, altres només sintetitzats; però en tots hi veiem una nota persistent: la vehemència dels arguments utilitzats.

Que també li agradava escriure ho podem constatar si donem una ulla- da als textos de la mateixa revista: quan els articles no porten el seu nom, són signats per Voltaire o Comenio, que eren pseudònims que li agradava utilitzar, i no està comprovat que Fray Antolín fos ell mateix, però té el seu estil. Alguns números estan escrits exclusivament per Urrita, el direc- tor de la revista, i per ell.

És molt curiosa una poesia que va compondre quan estudiava a Cerve- ra, conservada en l'arxiu familiar i que és transcrita a continuació:

25. J. COMORERA *Reformismo y revolución "Escuela"*, 11 pp.1,2 i 3, 25-I-1914; J.COMORERA *Política cultural en Cervera "Escuela"* 13, pp.1, 2 i 3, 22-II-1914; Miting donat al Centre Republicà de Cervera, en el qual intervenia Lluís Companys. *Ibidem*, p.4; J.COMORERA *El partido republicano español "Escuela"* 16, pp. 1,2 i 3, 5-IV-1914

Dos nubes: incienso y humo

En negras ondas un día
por la atmósfera del cielo
tremenda nube subía
con raudo y ligero vuelo

Y no lejos recelosa
volaba una nubecilla.
-¿Quién eres tú?, Dijo aquélla
con ademán arrogante
al verla tan linda y bella
subir al cielo incesante

-Antes quieres, responde,
si quieres que yo te indique
lo que en mi seno se esconde
y mi destino te indique.

Yo soy, le dijo la nube,
espíritu que fermenta
que cuando a los cielos sube,
se hermana con la tormenta.

Soy el volcánico aliento
con que el progreso respira
soy de fábricas sin cuento
el humo denso que gira.

Soy del vapor mensajero
del genio que en un segundo
las masas mueve ligero
por las regiones del mundo

La sombra soy del gigante
que se agita a todas horas
en la fábrica incesante
o en raudas locomotoras.

Soy la nube que encubre
el titán que silba y brama
levanta, hunde y revuelve
el calor de viva llama.

-Pues yo soy onda olorada
que gira con vuelo vario
y en el templo respetuosa
cubre el divino sagrario.

Soy el místico perfume
de un amor puro e intenso
que en el fuego se consume
como las granas de incienso

Soy el velo misterioso
que se viste de serafín
cuando un pueblo fervoroso
se acerca al santo festín

Suspiro soy que la tierra
me envía volando al cielo...
¡Ay! Tu semblante me aterrera
deja proseguir mi vuelo.

- Es que en mi seno palpita
la furiosa indignación
que se mueve y agita
toda una generación.

Llevo la voz de la plebe
llevo la voz tumultuaria
que se alza fiera y eleva
al son de la maquinaria.

Soy la nube mensajera
que llevaré ante el Señor
de toda la clase obrera
las tristezas y el rencor.

-Pues yo en mis alas sólo llevo
la fe de un pueblo creyente
que ansia horizonte nuevo
desde el ocaso al oriente.

Desde la tierra me envía
a la región celestial
la devoción santa y pía
que envuelve en mi espiral.

Me miran con dulce encanto
hacia los cielos subir
al salir del templo santo
quantos me quieren seguir

Y la nube rencorosa
la del humo negro y denso
dijo con voz respetuosa
a la de místico incienso:

-Perdona mi presunción
y mi ademán arrogante
sube ángel de la oración
al cielo; pasa adelante.

He dicho

J. Comorera. Joventut Catòlica

Com que no està datada, no es pot saber segur l'edat que tindria quan la va escriure, però és interessant des de molts punts de vista. En primer lloc mostra la bona formació cultural del jove estudiant, perquè la majoria de les paraules utilitzades no corresponen al lèxic vulgar la qual cosa pot corroborar la idea de la família que els germans Comorera van rebre ensenyament d'uns parents.²⁶ Aquests podrien ser Francesca Comorera, mestra titulada per l'Escola Normal, directora del col·legi femení "Escola Martínez", i el seu marit Isidre Elias, que segons un estudi d'en Jaume Llobet, va ser un dels professors més qualificats que havien passat per Cervera, ja que a més de mestre era graduat en Filosofia i Lletres i tenia estudis de música. Ensenyà fins al 1912 en un establiment que es deia²⁷ "La Escuela".

26. Converses amb Roser Musoles Comorera. Maig de 1997

27. J. LLOBET. *Després de la Universitat. Cent anys d'ensenyança a Cervera. "Miscel·lània Cerverina"*. pp.150-151. Cervera 1983

En segon lloc podem veure que, a pesar de la ideologia profundament catòlica que té de fons aquest escrit, hi ha una conscienciació del paper que juga la classe obrera, de la seva voluntat de revolta i de la submissió respecte al poder eclesiàstic que, per les causes que fossin i que desconexim, va calar des de molt petit en el seu esperit.

En últim terme, és de destacar la fórmula amb la qual acaba: "*He dicho*". Molt rígida, però potser imposada. És a dir, no està massa clar que la redacció d'aquest escrit fos absolutament espontània. És probable que fos una tasca més o menys imposada, bé com a exercici de literatura, bé formant part dels actes amb els quals s'acostumava a cloure els cursos escolars. Però crida encara més l'atenció les paraules que segueixen: "*Joventut Catòlica*". Potser és certa l'afirmació que fa en el n. 26 d'*Escuela* quan diu que el seu cor havia estat lliure d'odi i rancor i que és l'actuació del clergat que el fa canviar absolutament de manera de fer i de pensar.²⁸

Atenció especial a les dones

Els seus articles de joventut referits a la dona poden aplegar-se en dos grups. Per una part sovintegen les referències a les virtuts que conformen la feminitat i al pes vital que té l'amor. "*Si he conseguido tu amor ¿qué camino quedo encontrar insuperable? Si en la vida estuviera solo, ni empezar siquiera podría; pero teniéndote a ti... nada es imposible*", diu, o bé: "*Los que en la vida aspiramos a la lucha tenaz y ensangrentada por un ideal, tenemos momentos de triste locura y somos los más necesitados de amor, sin amor nos ponemos a arca vacia: mendigamos amor*".²⁹

28. J. COMORERA *¡ADIÓS!* "Escuela" 26, p. 2, 26-VII-1914

29. Voltaire. *Cartas a una bella* "Escuela". 15, p.3, 22-III-1914

*Joan Comorera i Núria Santacana (a l'esquerra),
amb un matrimoni amic. Barcelona. C. 1920. Arxiu familiar.*

Per altra banda, són moltes les vegades que amb les seves frases vol sacsejar l'esperit adormit de la dona, per fer-li adonar de com és sotmesa, de la importància que té el paper que juga dins la llar i de la necessitat de conformar la seva personalitat i sostreure's de la pressió masculina o de la més subtil que sobre ella exerceix la religió. Considera que és educada perquè en tot moment tingui necessitat de l'ajut dels homes. Els valors que li són inculcats en les escoles són la submissió, l'obediència, la hipocresia,

l'art de saber utilitzar els atacs de nervis o els amanyacs en els moments oportuns; és a dir, que mai pugui expressar-se per sí mateixa, ni sàpiga exactament què és el que vol. Deia que en aquella època era gairebé impossible trobar una dona que no estigués dominada per el fatalisme i el fanatisme religiosos.³⁰ Donava un remei: educar la dona desenvolupant la seva iniciativa, les seves energies i la seva voluntat.

Conclusions

- Els trets determinants del caràcter del Comorera adult s'havien anat conformant en la seva joventut, de manera que els podem identificar clarament en les seves actuacions. Així doncs, continuà tenint aquella aversió somàtica als clergues durant tota la seva vida. Un exemple n'és el fet que en els fons de la Generalitat republicana que guarda l'Arxiu Nacional de Catalunya, hi hagi un informe signat per un advocat i tramés a la Conselleria que ell presidia en el qual es mostra la possibilitat legal d'expulsar de la Universitat de Cervera els Pares del Cor de Maria, la qual cosa evidència l'animadversió que continuava tenint-los, perquè en aquells moments ell era conseller d'Economia, no d'Ensenyament o Cultura.³¹

Per altra part, en una carta redactada en un full de llibreta i treta clandestinament de la presó de Burgos, un company seu escrivia aquestes paraules: "X... (Comorera és al·ludit com a X) *no acceptà els serveis del capellà per tal de confesar-lo ni extramaunciar-lo i fou enterrat civilment tal com ell havia demanat*".³² És a dir, va ser conseqüent amb aquest sentiment fins a l'últim moment de la seva vida.

30. *Ibidem.* p.2

31. ANC. 120/1. VIII-1933

32. Mas 8a (2) Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI). Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona

- El matís didàctic el transfereix sempre a les seves actuacions, inclús en els afers polítics, i és ben palès en els seus discursos i en els seus escrits. Però on es nota de manera exagerada és en el llibre *El abuelo*,³³ subtitulat *El libro del hogar y de la escuela*, en el qual Comorera feia constar expressament que era el recull d'un seguit d'anècdotes que, explicades per el padri de dos infants, pretenien formar el caràcter dels estudiants, tant si s'utilitzava com a llibre de lectura escolar o com a llibre d'esbarjo a la llar.

Les autoritats ceriverines serien força conscients d'aquest neguit seu per valorar el pes de l'ensenyament en la societat, perquè l'alcalde, aprofitant tant el seu càrrec com aquesta dèria pedagògica, li va demanar, l'any 1934, que solucionés el problema de la falta d'una plaça de professor de ciències en l'Institut de Cervera, així com que utilitzés la seva influència per endegar el grup escolar³⁴ conegut avui amb el nom de Jaume Balmes .

Aquests fets ens constaten la seva formació com a mestre, però podem recollir, també, allò que l'Escola Normal esperava d'ell, perquè en una carta de felicitació, que el director d'aquest centre li enviava amb motiu del seu nomenament com a conseller d'Economia i Agricultura, es llegeix: "*La teva austeritat i rigidesa portarà una nota interessant i un èxit complet al teu nou càrrec*"³⁵. Aquesta devia ser la imatge que havia donat com a estudiant de Magisteri i també la que confereix al lector dels seus escrits ceriverins.

- Per altra banda, així com l'inconformisme i el sentit de lideratge faran de Comorera un extraordinari polític d'esquerres, la seva intransigència (un tret temperamental més fort que la rigidesa esmentada en l'anterior paràgraf) el portarà a ser rebutjat pel seu propi partit el 1949 i, poste-

33. Joan COMORERA, *El abuelo*, Buenos Aires, 1926. Quan estava presoner a Puerto de Santa María el va traduir al català amb el títol de *L'avi* . Segons M Caminal "aquest llibre es va adoptar a Argentina com a text de lectura per als graus 5è i 6è d'ensenyament primari." (M.CAMINAL, *Joan Comorera. Catalanisme i socialisme (1913-1936)*. V. I p.59)

34. Arxiu Nacional de Catalunya, 121/1, 19-II-1934

35. ANC, 123/1, 13-I-1934

riorment, quan va retornar clandestinament a Espanya per intentar recobrar l'espai polític que havia perdut, el seu activisme li comportarà la delació, la detenció i la posterior condemna al Penal de Burgos.

- Més difícil és arribar a una conclusió clara respecte a la seva relació envers les dones, perquè tot allò que fa referència a la vida privada d'una persona és difícil de tractar-ho amb rigorositat, ja que moltes vegades l'individu té interès a donar una imatge de si mateix que pot no correspondre a la realitat dels seus sentiments o dels seus desitjos. Tothom qui va conèixer Comorera en els anys d'esplendor, opina que era curiós l'èxit que tenia amb les noies. Això per una part podria ser el resultat directe del seu poder, de la posició social que ocupava, però lògicament també de la seva sensibilitat per poder-se acostar a elles, per saber-les dir allò que les afalagava i que feia que confiessin en ell. En la petita obra de teatre *El hábito no hace al monje* posa en boca del protagonista frases com aquesta: "*Nenita mía, tus manos tiemblan ... todo tu cuerpo tiembla ... Alma, mírame a los ojos (con frenética exaltación). Tengo sed de tus ojos, de tu aliento que exalta ... tus ojos brillan como el sol y hablan un lenguaje que no acabo de comprender ... ¡dime por qué veo en el fondo de tus ojos mi propia imagen!*".³⁶ Aquesta manera teatral d'apropar-se a la noia podria ser el seu propi estil de relacionar-se amb elles.

Probablement en aquest tipus de relacions era d'aquelles persones que "prenen", que no s'entreguen, sinó que consideren lògic tenir i gaudir d'allò que volen, simplement perquè ho consideren bonic, interessant, útil o divertit; perquè aquesta era la seva forma d'actuar en els altres vessants, de manera que, en qualsevol lloc on es trobava, volia ser sempre el líder, convèncer amb les seves raons i demostrar que tenia dret a tenir el que volia. Per què havia de ser diferent en aquest aspecte?

36. Joan COMORERA. *El hábito no hace el monje*. "La Escena. Revista teatral". Buenos aires 1921. Arxiu Comorera CEHI.

Amb tot, s'han de diferenciar els afers amorosos que va tenir esporàdicament, de les relacions que mantenia amb la seva muller Rosa Santacana. Per molt que en els seus escrits vulgués que la dona tingués una personalitat pròpia, pogués decidir per ella mateixa i s'independitzés del domini masculí, ell sempre va tenir al seu costat una dona fidel que no qüestionava allò que ell feia i a la qual va convertir en una companya que sense participar del seu activisme polític, va ser el seu millor puntal. En efecte, inclús en els pitjors moments, estava sempre disposada a fer-li costat. Per això la trobem acompanyant-lo en els seus exilis, preparant el seu últim retorn a Catalunya o repartint els fulletons ciclostilats, que ell escrivia des de la més estricta il·legalitat, buscant en les bústies barcelonines els possibles simpatitzants de la causa perduda del seu marit.

Govern de la Generalitat sorgit després dels fets de maig de 1937. Joan Comorera (segon per la dreta), assegut entre Pere Bosch i Gimpera i Lluís Companys. (29.VI.1937). Brangulí, ANC I.42/75620

En contacte amb ella, una modista elegant i amb classe,³⁷ Joan va aprendre a vestir amb distinció, inclús amb coqueteria, perquè si mirem fotografies del seu pas per les diferents conselleries, no tan sols podem comprovar la perfecció del tallat dels seus vestits, sinó la sabata blanca o a dos colors que sobresurt de la vora dels pantalons, en contrast amb els convencionals calçats dels seus companys. Potser va ser Rosa l'única dona que realment va estimar, encara que fos pel sentiment egoista que l'estimava perquè era "seva". El que si és clar és la lleialtat total que ella li professava fins al punt que, quan el seu marit va ser condemnat per un tribunal militar el 1957, ella es va rellogar en una petita habitació davant de la presó Model, només per poder sentir la seva presència d'una forma més propera,³⁸ i a Split, on Rosa va refugiar-se després de la mort de Joan, les seves últimes paraules mostraren el desig que les despulles del seu home fossin traslladades a Barcelona, al nínxol familiar.³⁹ Per tant, si més no, podem afirmar que Joan Comorera va saber mantenir l'estima incondicional de la seva muller més enllà de la mort.

37. Converses a Joan Grijalvo, Maig de 1997

38. Converses amb Roser Musoles Comorera, Maig 1997

39. Carta tramesa per Dinka Leontic des de Split a Massip, 20-IX-1964. Mas 20 a . CEHI.

